

Jan Tønnes Hansen

Psykologisk Institut, Aarhus Universitet

Intentionalitätsformer, handling og meningsoplevelse

Den fokale intention i Katzenelsons tekst er indkredsningen af psykologiens og filosofiens begreb om handling (s. 2). I mere bred forstand kan teksten imidlertid også læses som et bidrag til en fænomenologisk orienteret og ikke-dualistisk rammesætning for forståelsen af psykologiske fænomener overhovedet, herunder også det menneskelige subjekt og den menneskelige subjektivitet. En tekst af denne art må nødvendigvis pege på nye problemfelter og rejse spørgsmål til videre psykologisk udforskning, hvilket den da også gør. I nærværende sammenhæng vil jeg begrænse mig til to af disse. På den ene side spørgsmålet om den menneskelige intentionalitets grundformer. På den anden side spørgsmålet om menneskelig meningsoplevelse, som sammen med intentionalitetsbegrebet er fænomenologiens grundsten, og som i særdeleshed må have betydning for forståelsen af forholdet mellem handling og subjektivitet. Selv gør Katzenelson ikke noget ud af disse sider af sagen, men han sætter en ramme, som kan danne afsæt for arbejdet hermed. I al væsentlighed er jeg enig i Katzenelsons betragtninger. Det følgende er derfor ikke så meget tænkt som en kritik af disse, men som et kortfattet forsøg på at elaborere lidt på et par af tekstens løserer ender.

Subjekt og handling

Grundlaget for Katzenelsons arbejde er dels den Hegel nære antagelse om, at alt eksisterende for at eksistere nødvendigvis altid må stå i forhold til, og være forbundet med, noget andet end sig selv, og dels den Heidegger/Merleau-Ponty nære antagelse om, at det levende subjekts forbindelse med virkeligheden primært er en praktisk relation og ikke en kontemplativ (s. 5f). Det menneskelige subjekt skal i overensstemmelse hermed hverken forstås i betydningen et selvkonstituerende og selvberørende væsen, der har nok i sig selv (hvilket ville stride mod antagelsen om forbundethed), eller i betydningen en udenfor-verden-stående-anskuende-tænkning (hvilket ville stride mod praksisprimatet). Det menneskelige subjekt er et aktivt udfoldende og aktivt indgribende væsen i praktisk forvikling med en faktisk forekommende ydre virkelighed, som i al væsentlighed opleves og erkendes realt (s. 7).

Det menneskelige subjekts praktikker kan ifølge Katzenelson have karakter af enten handling eller adfærd. En praktik er en handling, når den kan begrundes med en *hvorfor*

viden, dvs. med bevidst reflekterede intentioner (s. 9). Hvis ikke praktikken kan dette, er der ikke tale om handling, men om adfærd. En adfærd kan og vil ofte være intentional og i den forstand være rettet mod noget ligesom handlinger. Men den er ikke intentionel og kan ikke begrundes. Den kan dog stadig godt være intentional, og er det ofte. Den irreducible ontologiske drivkraft i subjektets praktikker må derfor være intentionaliteten. Ikke det intentionelle som vedrører vores viden om, hvorfor vi gør, det vi gør, men intentionaliteten, som er den mere umiddelbare hensigten på noget overhovedet, nærmest svarende til Husserls beskrivelse af en dybereliggende og til stadighed "fungerende" intentionalitet (Her efter Katzenelson, 1995).

Intentionalitetens former

Svarende til Katzenelsons antagelser om praksisprimat og altings forbundethed, kan man med Pahuus (1995) udspecificere den menneskelige intentionalitet i to grundformer, dels en trang til aktivt at gribe ind og gøre noget, og dels en trang til at forbinde sig med andet og andre. Den grundliggende og for mennesket mest betydningsfulde hensigten på noget er altså ikke først og fremmest drifts- eller behovstilfredsstillelse, men trangen til at være virksom samt trangen til at forbinde sig.

I et psykodynamisk perspektiv kan trangen til aktiv indgriben og trangen til at forbinde sig specificeres nærmere i en model af selvet bestående af fire grundkonstituentter. Selvet er i denne sammenhæng ikke en betegnelse for en apriorisk idealistisk transcendentstruktur, som man med variation finder hos Descartes, Kant og Husserl. I den udstrækning, der med selvet menes en form for transcendens, skal det forstås indenfor den filosofiske realisme (Bertelsen, 1994; Tønnes Hansen, 1997). Selvet er da den vedvarende strukturering eller organisering af det psykiske, som stammer fra korrespondensen mellem mennesket og den verden det lever i, og dermed den verden som det til stadighed skaber og skabes af¹.

¹ Det selvbegreb der her tales om er i hovedtræk udviklet med inspiration fra Heinz Kohuts selvpsykologi (1977; 1984). Det findes mere udtømmende beskrevet i Tønnes Hansen (1997). Et mere omfattende projekt med at klargøre forbindelser mellem Katzenelson, Pahuus og Kohut, er tillige under udarbejdelse i Tønnes Hansen (in

Den første konstituent i selvet er sæde for en *selvhenførende* intentionalitet, hvormed menes den form for rettedhed og/eller optagethed, der - i den aktive indgriben i verden - manifesterer sig som en trang til, et ønske om, eller et behov for, at hævde sin egen individualitet, ved at give udtryk for den man *er*. Den selvhenførende intentionalitet peger på, og fastholder, det ontologiske faktum, at det menneskelige subjekt - selvom det er stedt-i-forhold og lever i forbundethed - netop også er en individualitet, som er optaget af sig selv, sine egne udtryk, personlige udfoldelse, ambitioner og kreative skabertrang. For at udvikle denne intentionalitetsform til modenhed har menneskebarnet brug for empatisk indlevende spejling og anerkendelse fra betydningsfulde andre.

Den næste konstituent vedrører en *andenhenførende* intentionalitet, hvormed menes trangen til at orientere sine praktikker (handling og adfærd) efter mere kompetente forbilledlige andre. Den andenhenførende intentionalitet er udtryk for den form for rettedhed, vi som mennesker har mod andet og andre, som ligger til grund for vores orientering mod den ydre verdens menneskelige og kulturelle værdier og praksisformer. Det er i kraft af denne intentionalitetsform, at det udviklende menneske orienterer sig mod og gør kultur- og menneskeverdenen til sin, og i den forstand udvikler et samfundsmæssigt væsen. Hermed er der peget på, at det menneskelige subjekt for at blive *menneskelig* ikke blot skal ses og anerkendes som det, det er (den selvhenførende intentionalitet), men at det *også* i grunden er et mimetisk væsen, der har brug for forbilledlige andre som betydningskabende og betydningsbærende livsvejledere. Med den selvhenførende og den andenhenførende intentionalitet er der foreløbigt peget på den polære spænding, det altid må være for mennesker, på den ene side at være en individualitet, som er optaget af sig selv og sine egne udtryk, og på den anden side at eksistere blandt, og være orienteret mod, andre mennesker og deres udtryk og eksistens.

Den tredje konstituent er sæde for en *fællesskabshenførende* intentionalitet, hvormed menes subjektets trang til, ønsker om, behov for, og bestræbelser på, at skabe bånd af tilknytning til det fællesmenneskelige. Denne intentionalitetsform adskiller sig fra den andenhenførende intentionalitet ved det, at det er selve oplevelsen af fællesskab og tilhør med mennesker af samme slags som én selv, der er det centrale, og ikke som sådan orienteringen mod konkrete betydningsbærende forbilledlige andre. Og videre adskiller den sig fra den selvhenførende intentionalitet ved det, at optagetheden af én selv ikke er det centrale. Det centrale ved den fællesskabshenførende intentionalitet er rettedheden mod og oplevelsen af *vi-hed* (Detrick, 1985). Dermed er der peget på, at trangen til at forbinde sig ikke er nogen afledning af noget andet, og dermed på den helt fundamentale betydning det har for mennesker blot og bar at være sammen, at være del af fællesskabelige relationer, dvs. være alter ego for hinanden.

Den sidste konstituent vedrører en *kompetencerettet* intentionalitet, som er det mest direkte udtryk for subjektets grundliggende trang til aktiv indgriben og til at beherske forhold i den naturlige, den sociale og den personlige verden. I

press). Her må jeg nøjes med en yderst minimal skitsering af selvet basale intentionalitetsformer.

relation til praktiseren af den kompetencerettede intentionalitet udvikles de kognitive evner, talenter og færdigheder, og dermed den refleksivitet og bevidsthed der skal til for at angive intentionelle grunde for sine praktikker, som derved får karakter af handling i Katzenelsons forstand (s. 9). Forudsætningen for en optimal udvikling af den kompetencerettede intentionalitet er, at de kognitive evner, talenter og færdigheder (af andre og gennem de opgaver vi selv stiller os) udfordres indenfor rimelighedens grænser, og ikke i en sådan grad, at modet til fortsat at åbne sig for nye udfordringer knækkes.

Hvordan de fire intentionalitetsformer manifesterer sig på forskellige trin i selvet ontogenese, kan der siges en hel masse om. Dette er dog ikke muligt her (se evt. Kohut, 1977; 1984, samt Kohut & Wolf, 1978). Fremhæves skal det blot, at hvis ikke der opnåes en rimelig grad af balance, dvs. hvis subjektet i sin opvækst i større eller mindre grad enten ikke oplever anerkendelse af sin person (den selvhenførende intentionalitet) eller samvær med ligesindede (den fællesskabshenførende intentionalitet), eller hvis ikke det har kontakt til betydningsbærende personer (den andenhenførende intentionalitet) eller udfordres tilpasset på sine kompetencer (den kompetencerettede intentionalitet), da vil der i større eller mindre udstrækning kunne blive tale om en forarmet udvikling med et ubalanceret selv til følge. Et sådant selv vil ikke i samme udstrækning, som det er muligt for det veludviklede, velintegrerede og balancerede selv, kunne opleve sig som "...det center i vores væren hvorfra al initiativ udspringer og hvor enhver oplevelse ender" (Kohut, efter Chessick, 1980, p.468).

Handling og meningsoplevelse

En skæv selvudvikling med relevans for forståelsen af handlinger opstår typisk, hvor subjektet gennem opvæksten nærmest udelukkende får anerkendelse fra sine omgivelser ved at præstere og ved at være dygtig. Udvikling og manifestation af den kompetencerettede intentionalitet i praktisk foretagsomhed vil i så tilfælde typisk blive kompensatorisk for manglende udvikling af de øvrige intentionalitetsformer - især den selvhenførende intentionalitet og hertilhørende behov for at blive set og anerkendt betingelsesløst som den man er. Et sådant selv vil intellektuelt og handlemæssigt kunne virke velstimuleret og velfungerende, men emotionelt vil det ofte være gold og pseudovital. For at opretholde følelsen af selvværd og selvrespekt er det prisgivet sine praktikkers succes. Det er blevet slave af sine præstationer. Fra den kliniske praksis ved man, at der findes mennesker, der er nok så funktionsduelige, og kan angive nok så gode grunde til at fungere som de gør, og alligevel hverken oplever en dybere meningsfylde med det de gør eller er i stand til forbinde sig i kontaktfuld omgang med andre (Wolf, 1988).

Relateret til Katzenelsons bestemmelse af handlinger som betinget af en tilstedeværende *hvorfor* viden, bliver det på denne baggrund klart, at handlingsbegrebet i sig selv ikke kan være et udtryk for den eksistentielle kvalitet i et menneskes livsførelse. Dette har Katzenelson dog heller ikke påstået. Men

det er værd at gøre opmærksom på, at det faktum, at man kan angive intentioner med sine praktikker, og dermed er et handlende væsen, der både kan, må og skal stå til regnskab for disse, ikke nødvendigvis siger noget om, hvorvidt man er et integreret selv i mere bred forstand, der fornemmer sig som levende aktør i sit liv og oplever en dybereliggende mening med sine handlinger og sit liv i det hele taget. Katzenelson har ret i, at det helt overvejende er gennem vore praktikker, vi som mennesker skaber os selv, hvorfor et forsøg på at begribe menneskers livshåndtering og selvforståelse da også må tage afsæt i disse menneskers praktiske forvaltning af deres mulighedsbetingelser (se også Mørch, 1994). Men praktik, handling og adfærd siger ikke i sig selv noget om konstellationen af et menneskes psykodynamiske univers, og det uanset hvor handleduelig, dette menneske er.

At begrunde sine handlinger med intentioner er i hovedsagen et kognitivt foretagende. At vi som mennesker er i stand til noget sådant er definatorisk for det menneskelige i modsætning til andre dyrearter. Ligeså definatorisk er imidlertid den menneskelige evne til at opleve og skabe mening med sine handlinger på et emotionelt plan. Den nærmere specificering af hvilken betydning en handling har for et givet menneskes livsførelse og evne til at udleve og opleve sin eksistens fuldtonet, må derfor nødvendigvis inddrage den fænomenologiske meningsdimensionen. Handlinger må, for ikke at være adfærd, kunne begrundes intentionelt med en *hvorfor* viden. Deri er jeg enig. Men medregens må også den mening, som en given handling for den enkelte opleves at have, såvel umiddelbart i nuet som i relation til en bredere livshistorisk sammenhæng. En ting er rationelt at kunne begrunde sine handlinger, en anden er oplevelsen af at være sit eget subjektive center for sine initiativer, samt oplevelsen af at der er en dybere mening, med det man gør. Uden at det ene udelukker det andet, har det første i hovedsagen med bevidst refleksion og sprog at gøre, mens det sidste i høj grad betinges af psykodynamik og emotioner. Det optimale for de menneskelige praktikker må være, at begrundelse og meningsoplevelse spiller den samme melodi.

Kohut, H. and Wolf, E. (1978). The Disorders of The Self and Their Treatment: An Outline. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 59, 277-293.

Mørch, S. (1994). Handlingsteorien. *Udkast, 1994, 1*, 3-47

Pahuus, M. (1995). *Fornuft og Følelse: Den følede fornuft og den vellykkede identitet*. Aarhus: Filosofia

Tønnes Hansen, J. (1997). Selvspsykologi som tydningshorisont for forståelsen af pædagogiske samspilsrelationers psykodynamiske dimensioner. Kommer i publikation fra *Den Sjette Danske Konference for Virksomhedsteori*, under redaktion af Kirsten Baltzer et.al. Aarhus Universitetsforlag.

Wolf, E.S. (1988). *Treating The Self*. New York: The Guilford Press

Referencer

- Bertelsen, P. (1994). For Evtigt Forbundet: De Almenpsykologiske Potentialer i Kohuts Selvspsykologi. *Psyke & Logos*, 15 (1), 267-315.
- Chessick, R.D. (1980). The Problematical Self in Kant and Kohut. *Psychoanalytic Quarterly*, 49, 456-473.
- Detrick, D.W. (1985). Alterego Phenomena and The Alterego Transferences. I: Arnold Goldberg (ed.): *Progress in Self Psychology, vol.1*. New York: The Guilford Press
- Katzenelson, B. (1995). *Upubliceret manus om Husserl, Heidegger og Merleau-Ponty*.
- Kohut, H. (1977). *The Restoration of The Self*. New York: International Universities Press. I dansk oversættelse: *Selvets Psykologi* (1990). København: Hans Reitzels Forlag A/S.
- Kohut, H. (1984). *How does Analysis Cure*. Chicago IL: University of Chicago Press.